

PROF MS MAKHANYA, MOSUWEHLOOHO LE MOTLATSA

MOKANSELIRI

YUNIVESITI YA AFRIKA BORWA

DITHEOHOLETSO: HO THUPELO YA SEHOPOTSO YA FERENZA ADAMS

LE HO MOKETE WA BASADI BA UNISA WA DIKGAO TSA SELEMO

*“Makgabane a naha a ntlafaditsweng: Basadi nakong ya COVID-19
le ho feta”*

21 Phato 2020

Molaodi wa Lenanetsamaiso: Prof S Ngubane-Mokiwa: Motlatsa
Modulasetulo wa Foramo ya Basadi ya Unisa

- Ng. Sheila Kumalo, Modulasetulo: Foramo ya Basadi ya Unisa
- Sebui sa rona sa sehlooho hoseng ha kajeno, Prof Lulama Makhubela: SAWID – Monga le Motsamaisi ya ka sehloohong: Africa Research House
- Mobrikadire Matshidiso Kgoadi, wa Tshebeletso ya Seponesa Afrika Borwa
- Prof Nokuthula Mazibuko, Hlooho: Institjhuti ya Dithuto ka Bong.
- Ms Claudia Fratini, Setho sa Phethahatso: Foramo ya Basadi ya Unisa
- Ms Zanele Meslane, Setho sa Phethahatso: Foramo ya Basadi ya Unisa
- Prof M Magano, Setho sa Phethahatso: Foramo ya Basadi ya Unisa

- Ditho tsa Phethahatso tsa Foramo ya Basadi ya Unisa
- Bakgethuwa ba rona ba hlomphehang le ba tshwanelwang ka ho fetisisa le bahlodi ba Dikgau tsa Selemo tsa Basadi ba Unisa
- Baeti ba rona ba hlomphehang le bomme ba rona ba fuweng tlotla.

Ditumediso tse mofuthu ho lona kaofela ho Thupelo ya Sehopotso ya Feroza Adams le ho Mokete wa Basadi ba Unisa wa Dikgao tsa Selemo.

Empa selemong sena re ke ke ra tseka hore thuto ena ke ya *kgwebo ya mehleng*. Ho na le diphapang tse pedi tse hlakileng. Taba ya pele ke hore re ka hara koduwa e kgolo ya COVID-19 mme ya bobedi e hokahane le ya pele, hobane bongata ba diketsahalo le diboka tsa rona ke ka *Teams* kapa seboka se kopaneng ka khomphutha tse tshwarwang le basebetsimmoho ba bangata ba sa bonaneng ba timileng dividio tsa bona hore ba se ke ba bonwa ho boloka datha kapa ho pata diphiri tseo ba sa rateng ha re ka di bona!

Ehlile, ha re ntse re angwa ke sewa sena le nnete ya phetoho e kgolo ya ho sebeletsa lapeng, bophelo ba rona bo fetohile. Dipatlisiso tsa moraorao di bontsha hore le ha qalong batho ba bangata ba ne ba sa rate ho sebetsa lapeng, mekgwa e supa hona jwale hore batho ba rata ho sebeletsa lapeng mme motho o belaela hore ha bana ba rona ba kgutlela sekolong, maikutlo ana a tla hola. Ka tshebetso e bobebe ha

ke na bonnete ba hore na kgetho ena e bakwa ke ho phela ho di-PJs letsatsi lohle (ke utlwile basebetsi ba bang ba buisana) kapa ke hobane amana le monyetla wa ho se lwane le sephethe-phethe le dipalangwang - haholo-holo mariha hoseng.

Empa ha re a lokela ho phutholoha haholo ha jwale! Ke ntse ke bona ditlaleho tse ntseng di eketseha tse bontshang hore dikgwebo le diyunivesithi di kenya tshebetsong tsela ya ho apara ha o sebeletsa lapeng - ka mokgwa o hlakileng ho netefatsa kelello ya tshebetso le boitshwaro bo sebetsang. – empa motho o belaela hore e boetse ke ho thibela pono e nyarosang ya batho ba lebalang hore ba mosebetsing ka molao, ba sa bone tse etsahalang dikhamereng tsa bona tsa video. Ebile, ke nahana hore ke diketsahalo tsena tse re rutileng bohle ho tima dikhamera tsa rona kapele hakana! Le ha ho ka ba jwalo, ke a tshepa hore kaofela ha lona le apere hantle ka mokwa o tshwanang le o neng o ka be o bile teng haeba sena se ne se etsahala ka nako ya dijo tsa rona tsa mantsiboya / dijo tsa motsheare!

Ho bohlokwa ka ho fetesisa, ke monyetla wa ka kajeno ho thoholetsa bakgethuwa le ba hapileng Dikgau tsa rona tsa Mosadi wa Selemo.

Empa basebetsimmoho pele ke etsa jwalo, e re nke ke hlakise ditshenolo tse tharo tse hlahileng ka nako ena ya COVID-19 tse totobaditseng bokgoni ba basadi boo ho kwalwa (*Lockdown*) le dikgatello tse amanang le yona di matlafaditseng, le kgethollo e

fokodisang basali eo ba ileng ba e tiisetsa. Ke tlilo bua ha kgutshwanyane feela.

Taba ya mantlha, jwale ke tsebo e tlwaelehileng ya hore dinaha tse nang le dihlooho tsa basadi di bile betere nakong ya sewa sena. Germany, Taiwan, Finland, New Zealand, Iceland, Norway, and Denmark ba tsamaile sewa sena ka tsela e utlwahalang le ka boitshepo ho se dintwa tse sa hlokahaleng le dipolotiki tse atileng hohle hohle. Hobaneng? Ba behile baahi ba bona pele mme boitshepo ba bona bobeding-le baahi ba bona mme qetellong, setjhaba sa bona le moruo se kotutse melemo. Na ha se seo baetapele ba lokelang ho se etsa? Ho sebeletsa? Le ha ba bang ba ka pheha kgang ya hore sena se fihla ha bonolo ho basadi ka lebaka la ditshobotsi tsa bona tsa tlhaho tsa ho hodisa, ke kopa ho araba ka ho re ho ba hlooho ya mmuso ha se taba ya bong ha ho tluwa ho rarolla mathata. Dikgatello di a tshwana le ditseko di a tshwana. E re ke fane ka maikutlo a hore basadi ba motjheng mme kelello tsa bona di tletse ditlhoko tseo batho ba bona di hlokang, ho hlaka ha tikoloho le ditlhoko tsa mongwahakgolo wa 21 pele dikello tsa bona di tlala papadi ya matla le ho hlaba dintlha.

Taba ya bobedi ke hore sebui sa rona sa sehlooho se buile ka sena. Sewa sa COVID-19 se phahamisitse maemo a tshabehang a tlhekefetso ya bong le bana e atileng haholo setjhabeng sa rona le ditjhabeng tse ngata haholo ho pholletsa le lefatshe. Maemo a polao ya basali le bana

a phahame ho haholo lefatsheng ka bophara le Afrika Borwa jwalokaha basadi le bana ba ntse ba tswela pele ho tiisetsa maemo a ho kwalwa. Ha ke na bonnete ba hore na re se re shwele bohatsu ke dipale tse nyarosang, empa re tlameha ho fumana tsela le mekgwa ya ho etsa ka hohlehle ho fetola maemo a kelello le maemo a bonahatsang boitshwaro bona.

Ebile, e ne e le ka maemo ana a ke keng a etsahala ka kelellong hore jwaloka yunivesithi re entse boikemisetso ba ho theha *Karolo ya Tekano ya Bong* ka Ofising ya Mosuwehlooho le Motlatsa Mokanseliri (VC) wa Unisa. Ho behwa ha karolo ena ka ofising ya ka ke ka boomo. E sebeletsa ho romella molaetsa o hlakileng wa hore re ikemiselitse ho sebetsana le koduwa ya tlikefetso ya bong le kgethollo kgahlanong le basadi ka mefuta yohle. Jwalokaha re ntse re phethela Leano la ho Thibela Tlikefetso ya Basali ka Thobalano, re ntse re hlahloba maano ohle a institjhute, ka sepheo sa ho theha maano a kopaneng le a pharallelseng a tla re nolofalletsa ho lwana mme qetellong re fedise mofuta ofe kapa ofe wa tlikefetso ya bong. Empa re a tseba hore maano a se nang sebopeho se boletsweng ha a bolele letho. Karolo ena e tla etsa dipatlisiso, bobuelli ba leano, ho kena dipakeng ho sireletsa diphofu le ho thoba maikutlo, e tla sebetsa mmoho le Khomishene ya Tekano ya Bong. Ke tshepo ya rona hore ho kena dipakeng hona ho tla fana ka moelelo o sebetsang le o bontshang boitlamo ba rona ba ho lwantsha tlikefetso ya bong.

Ke kgothaletsa Foramo ya Basadi haholoholo, ho tshehetsa karolo ena le ho nka mosebetsi wa yona ka botebo. Ke tshepo ya ka hore jwaloka yunivesithi re tla bontsha, ka mantswe le ka diketso, hore re baemedi ba diphetoho ha ho tluwa ho lefu la sewa sa tlikefetso ya bong.

Taba ya boraro le qetellong basebetsimmoho, re ya tseba hore ho kwala ho bile thata haholo ho basadi ho feta ho banna, mme haholo ba leng ditshebetsong tsa akhademi (le ditshebeletso tsa ka pele). Ha ba ka ba tlameha feela hore ba rute baithuti ba bona ba le malapeng, ho etsa dipatlisiso, ho hlokomela malapa a bona ntle le mekgwa e tlwaelehileng ya tshehetso, ho etsa bonnete ba hore bana ba bona ba rutehile hantle mme ba hlokomela boiketlo ba bona ba maikutlo, empa ba bangata ba ile ba tlameha ho etsa jwalo e le batswadi ba se nang balekane, ha ba bang bona ba ntse ba tlameha ho etsa bonnete ba hore balekane ba bona le bona ha ba hlokomoloha. Kajeno ke batla ho tlotla mosadi e mong le e mong ya etsang mesebetsi ena kaofela - mme a ntse a phetse hantle hloohong. Ka tlhompheo eo ke ho elellwa hore ke basadi ba lefatshe la rona ba boloka mabidi a na le oli mme a ntse a fetoha.

Basadi ba Unisa, ha ho pelaelo hore ke nako ya ho itlama hape haholwanyane ho haha hodima dikatleho le boitelo ba bo-mme ba

rona mohwantong wa 1956, le ho etsisa diketso le boitlamo ba Feroza Adams ya makatsang. Kajeno, kgwedding ena, re a ba tlotla, mme re amohela hore jwale ke nako ya rona ho etse monehelo - bakeng sa basadi le bakeng sa sechaba sa Afrika e (Borwa). Le hloka ho nyoloha ka holimo ho dinako tsena tse mahlonoko – jwalokaha bonkgono le bomme le boausi ba lona ba kile ba etsa jwalo peleng - mme, la sebedisa boikemisetso ba lona bo kopanetsweng le bo bonngweng, ralang mmapa wa lewa la lona – le kapa ntle le banna ba kgethang ho phela ka mohopolo wa ho nyatsa le ho kgetholla. Bohle re ikarabella bakeng sa ho kgutlisa bothata bona ba jwale bo bonang basadi ba rona ba bangata ba ntse ba tswela pele ho sotleha ka tlasa mofuta o mong le o mong wa khethollo.

Empa le ha re se re boletse jwalo, ha re se keng ra lebala dikatleho le dintho tse finyeletsweng ke basali ba bangata ba ntseng ba etsa letshwao la bona letsatsi le leng le le leng mme ba bontsha se ka etswang ha bokgoni ba basadi bo lokollotswe thibelong, bo amohelwa le ho kgothaletswa. Le nakong ena ya COVID-19, basadi ba bangata ba Unisa ba matla le ba phahameng ba re bontshitse se ka fihlelwang – bopaki ba boleng boo basadi ba bo tlišetsang ho akhademi, mosebetsing, setjhabeng sa rona sa Unisa le setjhabeng sa rona ka kakaretso. Basadi ba Unisa ba re entse motlotlo, mme kajeno re ketekile le ho ananela ba atlehang haholo ba rona - basali ba rona ba matla le ba tlholo.

Bakgethuwa ba rona le ba amohelang dikgau selemong sena ba bontsha katleho ya maano a mangata ao re nang le ona Unisa ho ntshetsa basadi pele, haholoholo basadi ba batho batsho, ho boetapele le mesebetsing ya bona; ho hodisa basadi ho ditokelo le bokgoni ba bona; ho matla a Unisa a ho hlola tshita le ho sebeletsa ba bang; le ho hore ba basadi ba Unisa ba tsebe ho ba beng ba sebaka sa bona yunivesithing. Ba amohelang dikgou ke basadi bao, ha ba phetha mesebetsi ya bona ya letsatsi le letsatsi, ba hola e le ba atlehang, baetapele le basebeletsi ba batho. Ba bontshitse ka ho hlaka hore ho kgethwa ha bona ho ananelwa ke dithaka tsa bona jwalo ka baetapele ba Unisa le basebetsimmoho ka nnete e tiileng ya lentswe leo;ho sebeletsa ba bang le ho hlompha boikarabello ba bona e le bo molemohadi boo ba ka bang bona. Ba na le, mme le rona re na le tokelo ya ho ba motlotlo le ho keteka motsotso ona wa kananelo.

Ke thabela ho thoholetsa bohle ba kgethilweng le ba hapileng. E se eka le ka tswelapele tseleng tsa lona tse kgabane. Ho bahlodi ba rona, le entse hantle. Re a le tlotla le ho le hlompha. E se eka le ka tswela pele ho ba basadi ba boleng bo bohlokwa ba Unisa!

Ke a leboha.